

POSUDEK PRAMENNÉHO MATERIÁLU K UDÁNÍ LIDICKÉ ŽENY

ALEŠ BINAR, Ph.D.

Katedra teorie vojenství
Fakulta vojenského leadershipu
Univerzita obrany v Brně

Brno 2020

Obsah

Úvod.....	3
Udání Štěpánky Mikešové	3
Dokumenty	3
Rozbor	4
Závěr.....	16

Úvod

Účelem i cílem tohoto posudku je zhodnotit pramenný materiál, který se týká (údajného) udání lidické ženy Alžběty Doležalové a zaujmout k němu odborné stanovisko, přičemž usiluje odpovědět na otázku, zda je možné na základě dochovaných pramenů „označit Alžbětu Doležalovou z Lidic naprosto jednoznačně a bez jakýchkoliv pochybností za osobu, která udala svou podnájemnici Štěpánku Mikešovou“.

Následující text je tedy rozbořem pramenné báze i stávající interpretace odborníků, přičemž se opírá o zavedené metody historiografie.

Udání Štěpánky Mikešové

Š. Mikešová (roz. Löwingerová) žila v Lidicích v letech 1939 až 1942 a v době jejího udání bydlela v domě č. p. 93 v podnájmu u Josefa Doležala.¹ Byla židovského původu, avšak tuto skutečnost utajovala. Dne 2. června 1942 ji zatkl četníci ze stanice v Buštěhradu, do jejíhož obvodu Lidice spadaly, a předali ji venkovní služebně německé tajné státní policie (gestapu) v Kladně. Příмым následkem tohoto zákroku byla její smrt v táboře Osvětim dne 17. srpna 1942.

Záležitost Š. Mikešové a jejího udání ze strany A. Doležalové, manželky J. Doležala, poprvé zveřejnil Vojtěch Kyncl, a to ve své monografii z roku 2015.² Jeho interpretaci rozporuje Vojtěch Šustek ve své studii z roku 2017. Podle něj je obvinění A. Doležalové z udavačství až poválečnou konstrukcí štábního strážmistra Evžena Ressler; ve skutečnosti to měl být totiž on, respektive další buštěhradští četníci, kteří odhalili židovský původ Š. Mikešové a předali ji německé tajné státní policii.³

Dokumenty

Tvrzení obou autorů je založeno v zásadě na dvou klíkových dokumentech. Tím prvním je hlášení velitele buštěhradské četnické stanice vrchního strážmistra Vojtěcha Babůrka kladenskému gestapu ze dne 2. června 1942, a to včetně soupisu majetku Š. Mikešové z téhož dne,⁴ tím druhým pak výpověď štábního strážmistra E. Ressler, jenž v roce 1942 zastával pozici

¹ Dle policejní přihlášky, viz níže.

² Vojtěch KYNCL, *Lidice. Zrození symbolu*, Praha 2015, s. 53-60, 437-440.

³ Vojtěch ŠUSTEK, *Nepravdivé obvinění z udavačství lidické ženy Alžběty Doležalové*, Slánský obzor 25, 2017, s. 48-75. Totéž je ve zkrácené formě uvedeno ve studii: TÝŽ, *Lidice – historický symbol a skutečnost. Ke kritice a interpretaci pramenů z doby okupace*, Pražský sborník historický 45, 2017, s. 395-401.

⁴ Kopie poskytnuta Památkem Lidice. Dokument se po druhé světové válce dostal do Studijního ústavu MV. Nyní je uložen: Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. S (Sbírka různých písemností), inv. j. S 6-13 (Různé spisy a protokoly o Lidicích).

zástupce velitele a zatýkal Š. Mikešovou, kterou učinil 11. prosince 1945 pro odbor pro politické zpravodajství ministerstva vnitra.⁵

Kromě těchto dvou dokumentů existují ještě další, které mají vztah k případu Š. Mikešové. Na prvním místě je nutno zmínit zápis v památníku buštěhradské četnické stanice, který je datován k 2. červnu 1942,⁶ dále pak policejní přihlášku Š. Mikešové,⁷ domovní výkaz k 31. prosinci 1941,⁸ soupis majetku Š. Mikešové ze dne 3. června 1942,⁹ židovskou evidenční kartu Š. Mikešové ze dne 1. března 1943¹⁰ a přehled žen z Lidice, které zemřely v koncentračních táborech, ze dne 23. února 1946.¹¹

Skutečnost, že se zachovaly pouze dva relevantní dokumenty k celé záležitosti, je zásadním limitem poznání. A. Doležalová zemřela 9. prosince 1946 a její svědectví o okolnostech udání Š. Mikešové není k dispozici, nevyjádřili se ani další účastníci zatčení, zejména strážmistr František Caba a vrchní strážmistr V. Babůrek. Mlčeli i další svědci.

Rozbor

Při nalézání toho, co se v minulosti událo, využívá historiografie zavedeného kritického postupu; ten lze rozdělit na tzv. vnější a vnitřní kritiku, byť hranice mezi nimi nejsou zcela nepropustné. Vnější kritika se týká „fyzické“ pravosti každého dokumentu, totiž zjištění toho, zda v první řadě pochází z doby tak, jak vypovídá, a jeho skutečný původce je totožný s původcem deklarovaným; především se jedná o použitý písemný materiál a psací prostředky, a zda jsou v pořádku všechny formální náležitosti, stylistika, jazyk, pravopis apod.

Na tomto místě je nutno upozornit na skutečnost, že tato etapa práce historika mohla být provedena pouze z části, neboť jsem neměl možnost dokumenty studovat v originále. Koneckonců v době zpracování posudku to s ohledem na protiepidemická opatření ani nebylo možné. Na stranu druhou se tento výpadek jeví jako zanedbatelný. Památníkem Lidice byly poskytnuty fotokopie dokumentů, takže již garance instituce vylučuje jejich případnou falzifikaci, manipulaci či jejich zkreslení v procesu zajišťování kopií; v poslední řadě ony

⁵ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: Národní archiv (NA), f. 1075 Ministerstvo vnitra-referát „L“ (Lidice), kart. 27, sign. 534-23-14.

⁶ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: Státní okresní archiv Kladno, f. Četnická stanice Buštěhrad – Památník četnické stanice Buštěhrad, 1928 až 1945.

⁷ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: ABS, f. S, inv. j. S 6-13.

⁸ Poskytnuto Památníkem Lidice.

⁹ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: ABS, f. S, inv. j. S 6-13.

¹⁰ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: NA, f. 1077 Okupační vězeňské spisy, Seznam Židů v protektorátu, Oberlandrát Kladno.

¹¹ Kopie poskytnuta Památníkem Lidice. Uloženo: ABS, f. S, inv. j. S 6-13.

dokumenty již byly publikovány, a to v knize V. Kyncla,¹² anebo jsou dostupné například elektronicky.¹³ To znamená, že fotokopie odpovídají originálu.

Všechny uvedené dokumenty jsou v současnosti uloženy v archivech, jak je zmíněno v poznámkách pod čarou, tedy v Národním archivu, v Archivu bezpečnostních složek a ve Státním okresním archivu Kladno. Institucionální zajištěnost písemností v moderní době, způsob jejich uchovávání apod. znemožňují, či vylučují možnost jejich padělání v zásadě již od okamžiku jejich vzniku. Přesto je nezbytnou podmínkou dalšího bádání nejdříve odpovědět na otázku, zda ony dokumenty jsou vůbec původní.

K oběma klíčovým dokumentům lze v první řadě uvést, že jejich formální úprava je standardní a odpovídá době a taktéž realitě náleží do příslušné doby. Rozhodující pro hlášení z 2. června 1942 – včetně soupisu zajištěného majetku – je německé označení „Gendarmerieposten in Buschstiehrad“, jehož českým ekvivalentem je „četnická stanice v Buštěhradu“. Dokument je psán v němčině, jejíž slovník odpovídá čtyřicátým létům 20. století – byť samozřejmě s časovým přesahem – („Ehegatte“, „Überzieher“). Navíc nezvyklé množství pravopisných chyb („desswegen“, „Verzeichniss“, „Verkzeug“ aj.), zejména též v interpunkci, naznačuje, že pisatelem nebyl rodilý mluvčí, a text mohl být napsán na psacím stroji, který neměl písmeno „ß“ (ostré „s“; např. ve slově „dass“); tedy psacím stroji českého původu, takovém, kterým disponovalo protektorátní četnictvo. Rovněž účelové ad hoc poněmčování osobních jmen není pro realitu okupace neobvyklé, tj. „Adalbert“ místo „Vojtěch“ a „Stefanie“ místo „Štěpánka“.

Hlášení z 2. června 1942 obsahuje přípis tužkou na levém dolním rohu. Zde je nutno mít na paměti, že svého času byly všechny písemnosti „živé“, a vpisovat do nich mohl kdokoliv, kdo je měl v držení. Naopak zpětný zápis badatele v archivu se jeví jako velmi nepravděpodobný. Vždyť archiválie jsou vypůjčovány za stanovených podmínek a v zásadě pod dohledem. Totéž se týká potvrzení věty v hlášení štábního strážmistra E. Resslera z 11. prosince 1945.

Zajímavý je rovněž seznam zajištěného majetku v bytě Š. Mikešové z 3. června 1942 i výpověď z 11. prosince 1945, které jsou psány v češtině. Obě písemnosti odpovídají době, mj. též pro jejich jazyk (přechodníky, infinitiv zakončované na „-i“, slovník, např. „jest“ apod.), i pravopis (např. „presidium“). Rovněž psaní dat, tedy oddělování dne a měsíce lomítkem,

¹² V. KYNCL, *Lidice*, s. 55-60.

¹³ https://www.irozhlaz.cz/veda-technologie/historie/lidice-udani-zide-druha-svetova-valka_2006020843_zit [23. 11. 2020].

příčemž pro měsíce se používá římská číslice, je symptomatické pro dobu vzniku dokumentu. Přehled majetku současně poskytuje názorný vhled do domácnosti, ve které již byla zavedena elektřina, ale naopak chyběla tekoucí voda anebo ústřední topení. Dokládají to předměty, jako je předložka ke kamnům, koš na dříví, umyvadlo se džbánem, elektrický vaříč, ale nepřímo i postupně zastarávající petrolejová lampa. Množství pánských potřeb pak dosvědčuje, že Š. Mikešová, ač rozvedená, žila v partnerství s Františkem Mikešem (k tomu však níže).

Reáliím doby okupace odpovídají i další dokumenty, především dvojjazyčná německo-česká policejní přihláška, která obsahuje klíčové informace ohledně krytí Š. Mikešové. Bez podezření na falšování zůstávají i dokumenty, které vznikly po druhé světové válce.

Pouze v případě pamětní knihy buštěhradské stanice není možno prokázat její původnost. Jedná se totiž o knihu, kterou je nezbytné prozkoumat jako celek, zatímco fotokopie její části není dostačující. Nicméně jak bude dále rozvedeno, v celkové argumentační konstrukci je význam tohoto dokumentu pouze doplňkový.

Mnohem důležitější je však obsahová konzistence všech archiválií, jejich sdělení, tj. ona vnitřní kritika pramene. Vzhledem k tomu, že přesahuje do vlastní interpretace dokumentů, neuvádí se samostatně.

Způsob nakládání s písemnostmi, jejich formální i obsahová konzistence vedou k závěru, že možnost jejich falzifikace lze považovat za vysoce nepravděpodobnou. Dokumenty jsou tedy původní.

*

Jsou-li dokumenty, o které se výzkum opírá, pravé, je možno přikročit k jejich interpretaci. Podívejme se nejdříve, **jak učinil V. Kyncl**. Ten pravost dokumentů nijak nezpochybil. Vyšel nejdříve z hlášení vrchního strážmistra V. Babůrka, které převzal v celé jeho šíři a uvedl ve své publikaci. Jeho překlad není nicméně zcela přesný, neboť jedna část věty chybí („Mähren nach Trauben-Lhota“),¹⁴ a rovněž strukturace překladu vykazuje jisté odchylky. Na obhajobu autora je nutno uvést, že po obsahové stránce se jedná o nepodstatné detaily. Přesto jím uvedena česká verze není totožná s německým originálem. V celém dokumentu jsou klíčové pasáže, které hovoří o tom, že v policejní přihlášce Š. Mikešová zatajila svůj původ; vykazovala se totiž jako osoba římskokatolického vyznání; tato skutečnost je pravdivá – avšak pouze mimo tzv.

¹⁴ Překlad chybějící pasáže do češtiny zní: „[...] Kyjov]-Morava, příslušná do Hroznové Lhoty [...]“. Je současně nutno uvést, že německé označení Trauben-Lhota existovalo pouze po dobu okupace, dřívější německý název zněl Hrozna Lhota.

norimberské zákony (sic!) –, neboť ještě před okupací Československa, 9. února 1939, se Š. Mikešová nechala pokřtít; tím měla zmást své okolí o svém skutečném původu.

Následně V. Kyncl využívá svědectví štábního strážmistra E. Resslera z 11. prosince 1945, které podporuje zápisem v pamětní knihy buštěhradské stanice ke dni 2. června 1942; štábního strážmistra E. Resslera současně považuje za autora zápisu. I v tomto případě vychází z dikce dokumentů. To znamená, že příčinu udání spatřuje ve skutečnosti, že po smrti svého partnera, F. Mikeše, se kterým však byla formálně rozvedena, Š. Mikešová přišla o zdroj příjmu, a odmítala konat dosavadní služby, které do té doby A. Doležalová poskytovala zdarma (šití). V. Kyncl ve svém výkladu dále zdůrazňuje „nekompromisní“ stanovisko A. Doležalové, jenž odmítala své udání stáhnout navzdory doporučení četníků.

Velký prostor věnuje autor popisu chování zatčené Š. Mikešové, tak, jak jej zachytil štábní strážmistr E. Ressler, především se jedná o posun od lítosti, přes pochopení ironie své situace až k hněvu, a dále její výhrůžky vůči všem lidickým obyvatelům. Tuto skutečnost komentuje takovým způsobem, že snahou štábního strážmistra E. Resslera bylo přispět k poznání okolností vyhlazení obce, které v té době nebyly ještě zcela rozkryty, konkrétně, zda případná výpověď Š. Mikešové nemohla vést k událostem 9./10. června 1942. Koneckonců sám štábní strážmistr E. Ressler se rozepisuje o tom, že Š. Mikešová měla v povaze zajímat se o tajnosti lidických obyvatel.

V. Kyncl současně přiznává, že nemá odpověď na to, jak je možné, že A. Doležalová nebyla pro ono udání po druhé světové válce vyšetřována. Pouze jako možnost nabízí vysvětlení, že příčinu lze spatřovat v „choulostivosti“ celého případu, i v tom, že přežila pobyt v koncentračním táboře. Obdobně tak činí v případě časové blízkosti mezi atentátem na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a okamžikem udání, nicméně pouze v poznámce pod čarou. V ní uvádí, že trest smrti za ukrývání židovských osob začal na území protektorátu platit 3. července 1942; tím se však záležitost nijak neobjasňuje, pouze je naznačováno, že udání mělo mít osobní pozadí, a v zásadě – zřejmě tedy – bylo pouhou shodou okolností, že spadalo do období druhé heydrichiády.

Prameny, o které se text V. Kyncla opírá, nevysvětlují, kdy a za jakých okolností se A. Doležalová dozvěděla, že její podnájemnice je Židovka. A ani sám autor se o to nepokouší. Přitom i tato otázka je klíčová, neboť v tom případě, pokud by A. Doležalová tuto skutečnost odhalila již dříve v minulosti, ji samotné mohl hrozit postih ze strany nacistického represivního aparátu.

Z výše uvedeného je zřejmé, že autor nekriticky převzal Resslerovu interpretaci a nezachází dále než k parafrázi jeho výpovědi, respektive znění hlášení vrchního strážmistra V. Babůrka, neboť množství aspektů celého případu zůstává neobjasněno.

Interpretace V. Šustka je naproti tomu v nesmiřitelném rozporu s vyličením událostí tak, jak je prezentuje V. Kyncl. Podle něj ve skutečnosti Š. Mikešovou udal štábní strážmistr E. Ressler, respektive širěji četníci z buštěhradské stanice, což dokládá následující argumentací, v níž poskytuje odpovědi i na ty otázky, které textu V. Kyncla chybí.

Již v okamžiku, kdy se Š. Mikešová měla přestěhovat do Lidic a vyplnila policejní přihlášku, kde uvedla jména svých rodičů, měli četníci pojmout podezření, že se jedná o Židovku. Příjmení tatínka Š. Mikešové znělo totiž Löwinger, byť je v přihlášce uvedeno v podobě „Levinger“, příjmení její maminky pak bylo Taussigová, uvedeno jako „Tausiková“. V. Šustek tvrdí, že vzhledem k tomu, že se jedná o židovská příjmení, museli četníci vědět s kým mají tu čest. Je skutečně pravda, že se jedná o typická jména aškenázských Židů, druhé svým původem navíc spjaté s českými zeměmi. Na stranu druhou nelze podsouvat znalosti historiků laikům a tvrdit, že této skutečnosti si museli být četníci z buštěhradské stanice prokazatelně vědomi. Je zřejmé, že v tomto případě se jedná jediné o spekulaci.

Po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha však již nemělo být toto krytí Židovky udržitelné. Četníci se mnohem více než předtím začali obávat postihu; měly na ně zapůsobit případy příslušníků bezpečnostních sborů, kteří byli zatčeni a popraveni v průběhu druhého stanného práva, i intenzivnější dohled úřadů nad evidencí obyvatelstva. Situaci měla dále vyhrobit tzv. velká pátrací akce německých bezpečnostních a ozbrojených složek, a nakonec i případy vynesení rozsudku smrti pro osoby, které ukrývaly Židy. Tím také V. Šustek vysvětluje blízkou časovou shodu mezi udáním a atentátem (a pozdějším vyhlazením Lidic). Autor se snaží tuto tézi podpořit nepřímými důkazy, přičemž usiluje doložit „úskočnost“ protektorátního četnictva, a tu vztáhnout i na buštěhradské četníky. Nutno uvést, že v tomto úsilí selhává. Několik případů nečestného anebo pochybného jednání příslušníků protektorátní policie totiž nemá na případ přímou vazbu. Nicméně i pokud by se akceptoval tento argument, neměl by větší váhu než jako princip notoriety, který však jako důkaz rozhodně posloužit nemůže. Navíc jeho argumentace je nekonzistentní; na jiném místě totiž uvádí případ libochovického četníka, který „nehlásil politickou záležitost závažného rázu“, za což byl popraven. Máme-li být důslední, lze na základě autorem snesených faktů tvrdit jediné, totiž, že mezi četníky se nacházely osoby různého charakteru, osoby čestné, i nepoctivé. Jiné zobecnění možné není.

V hlášení kladenskému gestapu ze dne 2. června 1942 není uvedena osoba, která udala Š. Mikešovou. To je v zásadě klíčovým bodem argumentace V. Šustka; podle autora má totiž dokazovat Resslerovu „rafinovanou lež“, neboť pokud by měl sdělovat pravdu, jméno A. Doležalové by „určitě uvedl“. Autor dokládá, že v protektorátních písemnostech se u obdobných typů případu pravidelně objevují jména udavačů. Nicméně i pokud se vezme v potaz jeho argumentace, jedná se pouze o velmi nepřímý důkaz. Jeho slabinou je navíc skutečnost, že pakliže opomenutí uvedení jména udavače mělo být pochybením, jak tvrdí, zadělávali by si tímto způsobem buštěhradští četníci na případný problém ze strany německé tajné státní policie. A to opět není konzistentní s tím, jak V. Šustek argumentuje na jiném místě své studie, totiž, že četníci měli mít takovou „hrůzu“ z příslušníků gestapa a toho, že odhalí, jak kryli Židovku, že velitel buštěhradské stanice se místo jako „Vojtěch“ raději podepsal v poněmčené variantě jako „Adalbert“. Poněmčení jména nicméně samo o sobě o žádné domnělé „hrůze“ nesvědčí. Jak bylo uvedeno výše, germanizace jmen představovala běžnou praxi; koneckonců stejným způsobem autor zprávy „přejmenoval“ „Štěpánku“ na „Stefanii“.

Lze si však jen obtížně představit, že četníci, kteří měli projevovat vyhrcoené existenční obavy, by se záměrně dopustili takového prohřešku a jméno udavatele neuvedli, přestože to mělo být po nich vyžadováno; spíše by, pakliže to byli skutečně oni sami, kdo Š. Mikešovou udali, vychválili své detektivní schopnosti. A rozhodně by své sdělení neodbyli! Hlášení gestapu totiž působí dojem improvizace; uváděné informace nejsou logicky řazeny a pisatel se navíc v dolní části listu rozhodl je urychleně ukončit tak, aby nemusel pokračovat na rubové stránce, což dokládá změna řádkování. Jako pravděpodobnější vysvětlení absence jména udavače mi proto s ohledem na spíše podprůměrnou úroveň dokumentu – vyjma výše uvedeného též nejednotná formální úprava, množství překlepů, chybějící informace – vychází prosté bezděčné opomenutí, případě ještě prostší lenost. Nelze však, samozřejmě, vyloučit ani záměr chránit obyvatelstvo ve svém obvodu. Ať tak či onak, vysvětlení V. Šustka je v tomto případě pouze jedno z mnoha možných, a v žádném případě nepředstavuje pádný důkaz v neprospěch E. Resslera.

V tomto směru je zde ještě jedna maličkost. Sepsání hlášení předcházela telefonát mezi buštěhradskými četníky a kladenskými příslušníky německé tajné státní policie. Dnes již nelze zjistit, které informace a v jaké míře detailu četníci předali do Kladna. Je však pravděpodobné, že uvedli rovněž jméno udavače; koneckonců z výpovědi štabního strážmistra E. Resslera vyplývá, že samotný telefonát byl až důsledkem dožadování se A. Doležalové o zakročení a zřejmě se i uskutečnil v době, kdy se dotyčná nacházela na buštěhradské stanici. V tomto

případě by v zásadě vrchní strážmistr V. Babůrek nemusel mít důvod v hlášení opakovat již sdělené informace.

Rovněž i další argumenty, byť jen podpůrné, které jsou součástí interpretace V. Šustka, jsou výhradně spekulativní, jedná se zejména o absenci svědků k výpovědi vrchního strážmistra E. Resslera, o domnělou nevěrohodnost popisu „agresivního vystupování“ Š. Mikešové při zatýkání, o účelovou formulaci zápisu v památníků buštěhradské četnické stanice anebo o „nevěrohodnost“ svědectví vrchního strážmistra pro pracovníky ministerstva vnitra aj.

V. Šustek se nakonec vyjadřuje i k výpovědi E. Resslera z 11. prosince 1945. Oprávněně si pokládá otázku, proč byla učiněna až s půlročním odstupem od konce války. Přiznám se, že ani já nemám jednoznačnou odpověď. Hledat v tomto prodlení záměr vyčkat, až se ujasní situace a ozřejmí se, které osoby z Lidic jsou naživu a které nikoliv, je velmi lákavé. Avšak kromě toho, že se opět jedná o pouhou spekulaci, je v rozporu s tímto naznačeným záměrem. Pokud by štábní strážmistr E. Ressler skutečně čekal půl roku na to, až a zda se A. Doležalová vrátí z koncentračního tábora (stalo se tak v květnu 1945), po jejím návratu by se přece, měl-li být lhářem, logicky zaměřil na to, aby svou vinu svalil na někoho jiného, někoho, kdo se nemohl bránit.

I pro to má však autor své vysvětlení. Tvrdí totiž, že jinou osobu než A. Doležalovou štábní strážmistr E. Ressler obvinít ani nemohl; údajně totiž potřeboval někoho, kdo sdílel bydliště s Š. Mikešovou. Proto štábní strážmistr E. Ressler s výpovědí otálel a až nepřítomnost A. Doležalové na připomínkových akcích v Lidicích jej utvrdila v přesvědčení, že zemřela v koncentračním táboře. Ve skutečnosti však A. Doležalová válku přežila, ale kvůli svému podlomenému zdraví strávila většinu času v nemocnici.

V tomto směru, a to je třeba zdůraznit, se V. Šustek nemohl mýlit více. Nevzal totiž v úvahu tu nejsamozřejmější ze všech zjevných možností; pokud štábní strážmistr E. Ressler hodlal svalit vinu na nežijící osobu, mohl si vybrat v zásadě libovolně kteréhokoliv lidického muže, na prvním místě manžela A. Doležalové, Josefa. Ten beze zbytku splňoval autorem postulovanou podmínku, totiž, že s Š. Mikešovou „bydlel pod jednou střechou“. Misogynie v tomto případě jistě není na pořadu dne.

Jak tedy vyplývá, interpretace V. Šustka nejen, že má zásadní trhliny, ale samotné obvinění štábního strážmistra E. Resslera z podlosti se začíná jevit jako neudržitelné. Je to koneckonců nevyhnutelné, neboť rovnice není symetrická. Měl-li se zbavit podezření štábní strážmistr E. Ressler, mohl za udavače označit kohokoliv ze všech zavražděných osob z Lidic;

má-li být obvinění z udavačství zproštěna A. Doležalová, nezbyvá, než očernit jediné štábního strážmistra E. Resslera.

*

Jsou zde však ještě další možnosti interpretace, kterou autoři nevyužili? Tvrdím, že ano. Určitě je možno uvést řadu podpůrných argumentů, ale to není rozhodující. Existuje totiž ještě jedno, zásadní vodítko. A tím je marginálie na hlášení německé tajné státní policie ze dne 2. června 1942. Jak bylo uvedeno výše, buštěhradští četníci se v hlášení ani slovem nezmínili o A. Doležalové. Pouze na dolním okraji dokumentu, který je celý v němčině, je dopsána tužkou v českém jazyce poznámka, že „udání učinila stará Káclová“.

Je poněkud zarážející, že ani jeden z autorů se nepokusil o vysvětlení této marginálie; V. Kyncl se spokojil s konstatováním, že obsah poznámky jeho výzkum nepotvrdil¹⁵ a V. Šustek se jí odmítl zabývat pro její „nevěrohodnost“.¹⁶ Toto opomenutí je nicméně rozhodující, neboť, jak se domnívám, **v oné poznámce na okraji hlášení je ukryt klíč k pochopení celé záležitosti.**

Položme si nejdříve otázku, kdo a proč onen zápis učinil.

V první řadě v úvahu přicházejí samotní autoři hlášení, tedy četníci z Buštěhradu. Označit je za původce lze však jednoznačně vyloučit, neboť jednak k tomu neměli důvod, jednak by si tímto krokem zadělávali na možný problém. V prvním případě je nutno odmítnout, že by se jednalo o jakousi poznámku „pro domo“, ježto písemnost byla určena kladenské pobočce gestapa. Dále si lze domyslet pochopitelnou reakci příslušníků německé tajné státní policie, kteří by se jistě divili a určitě by žádali vysvětlit poznámku, které by jednak nemuseli rozumět, jednak byla v rozporu s formální úpravou hlášení; mělo-li se navíc jednat o označení osoby, sousloví „stará Káclová“ je zcela nevhodné, neboť neumožňuje jednoznačné ztotožnění osoby.

Vyloučit, a to nade vše pochybnost, je pak třeba i samotné příslušníky německé tajné státní policie. Ti sice mohli mít důvod dopátrat se udavače, pokud by ovšem takovou poznámku učinili, určitě by nebyla v českém jazyce a určitě by nebyla psána latinkou; příslušníci gestapa totiž psali německy a kurentem, a pokud používali psanou latinku, nesla typické znaky německého rukopisu (například písmeno „r“ apod.).¹⁷

¹⁵ V. KYNCL, *Lidice*, s. 53.

¹⁶ V. ŠUSTEK, *Nepravdivé obvinění*, 63.

¹⁷ Srovnej složení kladenské pobočky německé tajné státní policie: Milan BÁRTA, *Všichni čekají tvrdý a spravedlivý trest. Konec kladenského Gestapa*, Paměť a dějiny 2016, č. 2, s. 57-67.

Je zde však ještě jedna lákavá možnost, totiž, že ji mohl učinit sám štabní strážmistr E. Ressler ve snaze vytvořit falešný důkaz ve svůj prospěch. Hlášení si totiž nemuseli příslušníci německé tajné státní policie ponechat a mohlo zůstat na buštěhradské stanici – pakliže nebylo vyhotoveno ve více exemplářích, což nelze vyloučit, ale ani potvrdit. Nepřímo pro to ale svědčí skutečnost, že kladenské gestapo mělo na jaře 1945 údajně zničit značnou část, ne-li všechny své písemnosti.¹⁸ Nicméně tím nejpádějším argumentem, kterým je možno štabního strážmistra E. Resslera vyloučit jako původce poznámky, je významový rozpor. Pokud měl být štabní strážmistr E. Ressler odhodlán svalit vinu na A. Doležalovou, není zřejmé, proč ji v marginálii neuvedl přímo, proč místo toho napsal „stará Káclová“.

Je tedy zřejmé, že autorem musel být někdo jiný. Tomu odpovídá i písmo; byť je vzorek nedostatečný, nepodobá se rukopisu ani jednoho z četníků; a možnost, že by snad záměrně měnili rukopis, se jeví jako vysoce nepravděpodobná.

Jediní, kdo měli listinu dále v držení, byli českoslovenští vyšetřovatelé, kteří pátrali po příčině vyhlazení Lidic a po nacistických zločincích. A ti také onu poznámku učinili! Koneckonců se jedná o písmo, které je velmi podobné tomu, které se objevuje i na jiných dokumentech; vizuálně podobná poznámka, psaná tužkou o stejné tvrdosti, byla učiněna na seznamu věcí, které četníci zajistili u Š. Mikešové anebo, například, na přehledu lidických žen z února 1946. Rovněž lze vznést úvahu, že jedině vyšetřovatel, který marginálii napsal – a to jako interní poznámku –, se mohl uchýlit k oné vágní formě „stará Káclová“; koneckonců kdo jiný měl takový přehled o všech obyvatelích Lidic, byť třeba zprostředkovaně formou úředních spisů, aby mu tato noticka dostačovala k identifikaci osoby?

Nyní nezbývá než odpovědět, kdo se skrývá pod oním označením „stará Káclová“. To nám současně umožní vysvětlit i to, proč vlastně vyšetřovatel onu poznámku učinil.

Prozkoumejme nejdříve přímou vazbu na A. Doležalovou, přestože přijala po svatbě jméno svého manžela. A. Doležalová se narodila 26. února 1904 v Lidicích manželům Káclovým¹⁹ a v době podání hlášení ji bylo 38 let. Jedná se o věk, kdy označit někoho za starého je nepravděpodobné, nicméně principiálně to nelze vyloučit; například po vnější stránce je určující zchovalost. Mnohem častěji se však rozlišení „mladý“ a „starý“, a to bez ohledu na věk, vyskytuje v těch případech, kdy žijí alespoň dva nositelé téhož jména.

¹⁸ Tamtéž, s. 59.

¹⁹ <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/7791/62> [23. 11. 2020]. V literatuře se jako datum jejího narození uvádí 24. únor 1904.

A. Doležalová měla sice dceru (nar. 1932),²⁰ nicméně ta samozřejmě nesla jméno otce, nikoliv matky za svobodna.

Je zde však jiná, důležitější stopa. A. Doležalová, jakožto rodačka z Lidic, měla v obci širší rodinu, především zde žila, a to v domě č. p. 48 (jednalo se o rodný dům A. Doležalové), její maminka Antonie (roz. Sajdllová).²¹ Dle zápisu v matrice se narodila 22. ledna 1883, tzn., že v červnu 1942 měla 59 let; to už je přiměřenější věk pro to, označit někoho za starého, obzvláště v dělnickém prostředí.²² Kromě toho v Lidicích žila švagrová A. Doležalové, tedy snacha A. Káclové, Marie Káclová. Takže už vzhledem k tomu, že se v obci nacházely dvě osoby se shodným příjmením a v těsném příbuzenském vztahu, existoval jasný a zřejmý důvod pro to, aby to byla právě maminka A. Doležalové, která byla označena jako „stará Káclová“.

Ted' už nezbyvá než uzavřít onen myšlenkový kruh, totiž propojit autora, jehož identita je zatím neznámá, ale který náleží mezi osoby, které vyšetřovaly vyhlazení Lidic, s označením A. Káclové za osobu, která udala Š. Mikešovou pro její židovský původ. Odtud níže je vše již jen úvahou, kterou nepodepírají žádné přímé důkazy, nicméně úvahou, která je vnitřně konzistentní a která současně vysvětluje, proč po druhé světové válce nebylo zahájeno vyšetřování proti A. Doležalové, navzdory svědectví štábního strážmistra E. Ressla.

Poznámka na hlášení z 2. června 1942 jasně dokládá zájem odhalit osobu, která udala Š. Mikešovou. Nevíme, jak hluboký byl tento zájem, ale i kdyby se jednalo o záležitost podřadnou – vyšetřování zřejmě vedl odbor pro politické zpravodajství, který měl v první řadě pátrat po zavražděných lidických dětech a po vinících lidické tragédie –, bylo potřeba ji prošetřit. Není ani zřejmé, jakým způsobem probíhalo, ale v jistém okamžiku onoho šetření byla za původce udání označena maminka A. Doležalové, A. Káclová. Ta v té době byla již po smrti, zahynula totiž v koncentračním táboře Osvětim. Pro náš účel je v zásadě nepodstatné, jestli tak po válce vypověděla A. Doležalová, aby se sama kryla (byť například za hypotetického souhlasu její tehdy již mrtvé maminky, která se – například při vědomí blížícího se skonu – rozhodla vzít vinu na sebe), anebo se jednalo o snahu vyšetřovatelů svalit obvinění na nežijící osobu. Která z obou možností je pravděpodobnější a jaké jsou argumenty, si s ohledem na citlivost tématu ponechávám pro sebe.

²⁰ Viz: Marie ŠUPÍKOVÁ – Zdeněk PEŠEK, *Lidice, můj osud. Život Marie Šupíkové*, [Teplice] 2016.

²¹ <http://www.lidice.cz/obec/historie/KLIKMAP/048.html> [23. 11. 2020].

²² <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/7792/9> [23. 11. 2020]. V jiných zdrojích bývá jako datum narození A. Káclové uváděn 22. únor 1883 anebo 22. leden 1880.

Každopádně je nutno upozornit na příslušné souvislosti, totiž, že by bylo jak vnitropoliticky, tak mezinárodně velmi problematické, pokud by byl veden soudní proces vůči některé z (žijících) lidických žen. Podle platných československých zákonů, především podle § 11 tzv. velkého retribučního dekretu, bylo udání, které přivodilo něčí smrt, hrdelním zločinem. Tato skutečnost by ve svém důsledku byla nejen znehodnocením lidické oběti, ale současně též popřením morálního odsouzení zločinů nacistů. Záměr vyšetřovatelů, aby k tomu nedošlo, byl tedy pochopitelný. To současně znamená, že i poválečná výpověď štábního strážmistra E. Resslera byla odmítnuta pod tíhou důkazu proti A. Káclové. Proti mrtvé se totiž soudní proces nevede.

*

To, co jsem uvedl, se může zdát jako konečný verdikt. Přesto je zde ještě jeden podstatný aspekt, který je potřeba osvětlit, a tím je časová blízkost mezi udáním Š. Mikešové a vyhlazením Lidic; obě události dělil jeden týden (2. a 9./10. červen 1942). Zatímco V. Kyncl pro časovou shodu vysvětlení nemá, podle V. Šustky byla zásadní, totiž, že buštěhradští četníci měli existenční obavy, které vystupňovala druhá heydrichiáda. Jeho argumenty jsem odmítl. Pojďme tedy ozřejmit, jak je možné, že A. Doležalová přišla na židovství své podnájemkyně právě ve dnech stanného práva.

Jak je zřejmé, má interpretace si zakládá na tom, že je konzistentní. V tomto směru nemohu udělat výjimku. Ale níže uvedené, byť opět v oné hypotetické rovině, dokládá mé závěry a odpovídá i na tu otázku, jak a kdy se A. Doležalová dozvěděla, že Š. Mikešová je Židovka.

V první řadě je zde jedna zvláštní skutečnost, totiž, že Š. Mikešová zadarmo šila pro A. Doležalovou. Vztah mezi podnájemcem a pronajímatelem zpravidla končí u měsíční činž; ta byla, dle domovního výkazu, stanovena na 120,- korun za rok; to znamená, že důvod k jakýmkoliv úsluhám nad rámec podnájmu nebyl na pořadu dne. Existuje tedy podezření, že ony úkony navíc, které prokazovala Š. Mikešová, musely mít jiný důvod.

I nadále je vše ostatní domněnkou, nicméně v souladu se vším, co tvrdím. A. Doležalová v určitém okamžiku zjistila, že Š. Mikešová je Židovkou. Indiciemi mohlo být to, že poměry Š. Mikešové byly krajně neobvyklé. Ač byla rozvedená, její bývalý muž měl velkou část svých osobních věcí právě u ní, jak dokládá soupis z 3. června 1942; pokud by se s ním skutečně rozvedla a žili by odděleně, s největší pravděpodobností by si je neponechávala, ba spíše se jich snažila zbavit. Š. Mikešová byla ženou v domácnosti, přesto neměla žádné děti, a mohla si dovolit platit nájem bez zjevného příjmu. Další indicií mohlo být i to, že byla

pokřtěna až v dospělosti, přesněji řečeno ve svých 32 letech; pro první polovinu 20. století se totiž jedná o velmi nepravděpodobný – neupřímný – věk křtu. Zde nelze než souhlasit se závěry V. Šustka, totiž, že se jí nepodařilo svůj původ utajit. Z tohoto poznání je však potřeba vyvodit jiné závěry.

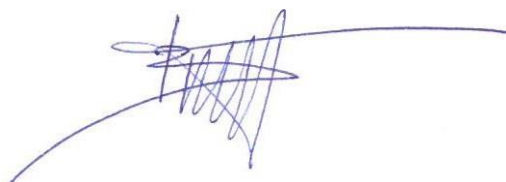
Podezření totiž nepojali četníci z Buštěhradu, ale A. Doležalová. V jistém okamžiku do vztahu mezi Š. Mikešovou a A. Doležalovou totiž vstupují ony úkony zdarma; ty mohly mít formu úplatku, tedy například jako výraz snahy Š. Mikešové zavázat si A. Doležalovou vděčností, anebo vydírání, totiž úsilí A. Doležalové těžít z nevýhodné situace Š. Mikešové. Jisté je pouze to, že k tomu došlo delší dobu předtím, než zemřel partner Š. Mikešové; v době jeho smrti se totiž již jednalo o zavedenou praxi.

Tento modus vivendi však v roce 1942 narazil. Shodou okolností dne 22. března 1942 zemřel F. Mikeš, a Š. Mikešová se ocitla bez prostředků, což ji neumožnilo vykonávat ony posluhy zdarma, ale požadovala za ně peníze. Tímto okamžikem již bylo pro Š. Mikešovou nadále neudržitelné zůstat inkognito, pokračovat v podplácení A. Doležalové a současně platit pravidelně nájem. Vzájemné vztahy se dva měsíce vyhrocovaly, ale po 27. květnu 1942 již nebylo pro A. Doležalovou únosné pokračovat v utajování původu Š. Mikešové. V bilanci, kdy na jedné straně byla materiální výhoda (šití zdarma) a na druhé zachování existence (udání Židovky), byly priority naprosto jednoznačné, bohužel v neprospěch Š. Mikešové.

Závěr

Než bude formulován závěr, je nutno se vymezit vůči zadání posudku. Historiografie totiž nepracuje takovým způsobem, že poskytuje odpověď „naprosto jednoznačně a bez jakýchkoliv pochybností“, jak je požadováno; to nedokáže ani řada jiných vědních oborů. Její poznání se vyvíjí, a to fakticky s každým nově objeveným dokumentem, s každým novým přístupem.

Z tohoto důvodu je nutno závěr formulovat jediným možným způsobem, totiž, že **zkoumané prameny jsou původní, nebyly zfalšovány a na jejich základě a na základě současného stavu poznání je Alžběta Doležalová tou osobou, která v červnu 1942 udala Štěpánku Mikešovou pro její židovský původ!** Tím je současně, nad rámec zadání posudku, očištěn štábní strážmistr Evžen Ressler z obvinění z podílu na udání a z křivého svědectví! Totéž se týká dalších četníků, Vojtěcha Babůrka a Františka Caby.

Aleš BINAR, Ph.D.

V Brně, 30. listopadu 2020